DOI: 10.33663/1563-3349-2022-33-434-445
УДК 349.3

М. М. ШУМИЛО,
доктор юридичних наук,
*старший науковий співробітник**
ORCID: 0000-0003-4257-3002

Quae sunt Caesaris Caesari et
quae sunt Dei Deo
(Кесареві кесареве, а Богу Боже)

ПРАВОВІ ВИСНОВКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ У СПРАВАХ З РЕЛІГІЙНИМ КОНТЕКСТОМ: ВИЗНАЧЕННЯ ЮРИСДИКЦІЇ

В статті висвітлюються важливі для сучасного правозастосування питання визначення юрисдикції спору з релігійним контекстом. Вказується, що для національної системи судочинства це нова категорія справ. Здійснено короткий історичний огляд, яким показано, зокрема, що питання розмежування спорів за участі духовенства своїм корінням сягає римського права. Наводяться приклади практики Верховного Суду, якими визначається цивільна, господарська юрисдикції, або навпаки наголошується на позасудовому розгляді спорів, тобто не судами державними, а судами церковними.

Ключові слова: *юрисдикція, спори з релігійним контекстом, позасудове вирішення спору.*

Shumylo Mykhailo. **Legal Opinions of the Supreme Court Regarding the Religion-related Cases: Determination of Jurisdiction**

The Article highlights the issues of determining of jurisdiction in cases with religious context, which are important for the modern law enforcement. It is pointed out that this category of cases is new for the national judicial system, as the legal system of Ukraine did not have any procedural mechanisms of determining of jurisdiction in the past. A brief historical review was shown, which shows, in particular, that the issue of delimitation of disputes with the participation of the clergy has its roots in Roman law. It further provides the examples of the practice of the Supreme Court where the civil or commercial jurisdiction is determined or vice versa out-of-court (i.e. not state courts, but church courts) dispute settlement is specified.

Key words: *jurisdiction, disputes with religious context, out-of-court dispute resolution.*

* ***Shumylo Mykhailo****, Doctor of Juridical Sciences, Senior Research Officer*

© М. М. Шумило, 2022

[1] Наукова стаття підготовлена та суттєво доопрацьована на матеріалах публікації в блозі М. Шумила «Догмат Quae sunt Caesaris Caesari et quae sunt Dei Deo/Кесарю кесареве, а Богу Боже і практика Верховного Суду» // Судово-юридична газета URL: https://sud.ua/ru/news/blog/211289-dogmat-quae-sunt-caesaris-caesari-et-quae-sunt-dei-deo-kesaryu-kesareve-a-bogu-bozhe-i-praktika-verkhovnogo-sudu

Актуальність теми. Християнський догмат *Quae sunt Caesaris Caesari et quae sunt Dei Deo – Кесарю кесареве, а Богові Боже* вже давно став для нас звичним і таким, що позначає межу між тим, що можна робити, а що ні. Цей фразеологізм можна ще тлумачити як розмежування, що є компетенцією світської влади, а що є прерогативою влади духовної (церковної). Ця дискусія не нова, вона пройшла через горнило теологічних диспутів, аналізувалась провідними філософами епохи Просвітництва, має цілком чіткі обриси, своїх прихильників і опонентів, проте й досі є актуальною.

Розмежування світської влади і духовної, позитивних норм права від канонічних – це шлях, який європейська цивілізація долала не одне сторіччя, проте і сьогодні не втрачає актуальності питання меж втручання держави у справи релігійні та віросповідання. Для України це питання має особливу гостроту. Відновлення Україною незалежності актуалізувало низку питань у сфері свободи совісті, які західні суспільства вирішували поступово упродовж ХХ століття. І якщо секуляризація Західної Європи відбувалася плинно, то в Східній Європі цей процес проходив через насильство над духовенством та мирянами, що також мало свої наслідки у питанні розбудови церковних інституцій в Україні та відносин церкви і держави. І хоча в Україні також спостерігається процес секуляризації, церква все ще займає значне місце в житті громадян, формуванні національної ідентичності, а свобода віросповідання гарантується і захищається законодавством.

Згідно зі ст. 35 Конституції України (далі – Конституція) церква і релігійні організації відокремлені від держави, а школа – від церкви. Ніхто не може бути увільненим від своїх обов'язків перед державою або відмовитись від виконання законів за мотивами релігійних переконань.

Поряд з цим відносини між державою і церквою в окремих питаннях і досі залишаються на вістрі актуальності, про що свідчить, зокрема, і практика Верховного Суду. Саме судова влада сьогодні окреслює чіткі межі світськості і допустимі межі втручання в релігійне життя, одночасно захищаючи права громадян, які прямо або опосередковано зачіпають сферу свободи совісті.

Серед науковців, які досліджували питання релігійних відносин крізь призму права, варто згадати Д. Вовка, Д. Лук'янова, Б. Логвиненка, М. Лубську, В. Лубського, Є. Харьковщенка, Т. Чепульченко, Л. Владиченко, В. Петрика, Е. Менахема, М. Гаррісон, С. Гілберта та інших науковців.

Однак сфера наукових пошуків вчених концентрувалася більше на загальних питаннях: релігійних систем світу, пошуку балансу між світськістю та духовністю в правовому регулюванні, особливостях та системі канонічного, єврейського чи мусульманського права тощо.

Метою наукової розвідки є аналіз практики ВС щодо визначення юрисдикції суду у спорах, які містять релігійний контекст. Йдеться про те, що є необхідність виокремити критерії, за якими визначається юрисдикція та виділити особливості справ з релігійним контекстом.

Історичні аспекти

Спроби розмежувати позитивні норми і релігійні вперше з'являються ще в римському праві. Хоча треба зазначити, що в класичному римському праві ці норми містились поряд, а вже в постклассичний період (візантійський), їх чітко було розмежовано.

Як вказують О. Підопригора та О. Харитонов, *Jus civile* (цивільне право) в найдавнішу епоху тісно пов'язане з релігією. Причому і право, і релігія мали виражений прагматичний характер. Етичних елементів давньоримська релігія містила небагато, а пожертви дарів мали характер угоди з богами на предмет надання сприяння або усунення перешкод у справах. Тому типовим було те, що відправлення релігійного культу і тлумачення юридичних норм були в руках одних і тих самих осіб – понтифіків, що були водночас і юристами, і жерцями. І хоча вже у період ранньої республіки норми світського права – *jus* – і релігійного – *fas* – чітко розмежовувались, передусім залежно від характеру санкцій, що застосовуються, але ще тривалий час релігійний відтінок має багато норм, а жерці, навіть втративши монополію на тлумачення права, залишаються провідними правознавцями[2]. Римський правник Ульпіан *(Domitius Ulpianus)* (170–228) наголошував, що *Iurisprudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia iusti atque iniusti scientia* (Юриспруденція є знанням речей божественних і людських, це наука про справедливість і несправедливість) тим самим не розмежовував право на світське та канонічне, а сприймав його в єдності.

У постклассичний період римського права відбувається дедалі чіткіше відмежування правових норм від цивільних, а також виокремлення спеціалізованих судів, це, напевно, перший в історії людства спеціалізований суд. Уже в *Corpus juris civilis* імператора Юстиніана (483–565) закріплено окремий єпископський церковний суд *(episcopalis audientia)*. Як зазначає О. Ліпшиц, це було пов'язано із церковною ієрархією і розвитком привілеїв церкви у Візантії. Компетенція такого суду вперше була зафіксована вже у конституціях IV ст. (Кодекс Феодосія *(Codex Theodosianus)* 16, 2, 12) і поступово права єпископів були розширені, а єпископський суд став обов'язковим для монахів та кліру. Згідно з законом 546 р. єпископів не можна було залучати до світського суду – чи то цивільного, чи то кримінального[3]. Найвищого свого апогею єпископські суди досягли в часи середньовіччя, відомі як свята інквізиція *(Inquisitio Haereticae Pravitatis Sanctum Officium)*.

Занепад Стародавнього Риму та Візантії, поступове піднесення Римської католицької церкви сприяли дедалі більшому врегулюванню відносин між людьми саме релігійними нормами, які ґрунтувались на формальних римських правових конструкціях. У часи середньовіччя вже сама церква намагається розмежувати життя світське та духовне, зберігаючи вплив на перше. Значний крок у цьому контексті робить папа римський Григорій VII (1021–1085), провівши названі його іменем «Григоріанські реформи», хоча першоосновою їх проведення була «Боротьба за інвеституру» (спір про те, кому

належить право призначати єпископів на місцях папою чи імператором Генріхом IV). Передусім йдеться про видані Григорієм VII у 1078 р. «Диктати папи», якими чітко розмежовувалась влада світська і влада духовна (запроваджено целібат, клір позбавлявся права мати власність тощо), цим кроком церква почала відмежовуватись від світського життя. Згодом це мало колосальні наслідки у розвитку Західної Європи, зокрема, сприяло поверненню до вивчення римського цивільного права в університетах, а саме *Corpus juris civilis* із подальшою його рецепцією і дедалі більшого відмежування норм позитивного права від норм канонічного права, хоча вплив канонічних норм продовжував зберігатися і у XX столітті. Найвидатнішою правовою пам'яткою католицької церкви став *Corpus Juris Canonici,* опублікований 1582 р. за понтифікату папи Григорія XIII, що став визначним джерелом західноєвропейського церковного права і справив потужний вплив на норми світського національного права країн Західної Європи.

Незважаючи на складну і суперечливу історію розмежування справ державних і справ релігійних, питання свободи совісті і досі є актуальним, а свобода віросповідання, гарантована Конституцією та Конвенцією, продовжує бути предметом наукових пошуків.

Юрисдикція спорів з релігійним контекстом

Для сучасної судової практики визначення юрисдикції суду, в якому розглядаються спори із релігійним контекстом, стало справжнім викликом. До судової реформи 2017 р. судова система безнадійно шукала відповіді на це питання, але марно, оскільки не існувало суду, який міг би на це питання дати чітку відповідь, як це робить сьогодні Вища Палата Верховного Суду. Такий стан призвів до появи ганебного для української правової системи рішення ЄСПЛ, яке вже стало хрестоматійним і прикладом відсутності єдності у цьому питанні між судами різних юрисдикцій. Йдеться про рішення «Церква села Сосулівка проти України»[4] (заява № 37878/02) від 28.02.2008, яким ЄСПЛ констатував порушення за ст. 13 Конвенції (відсутність ефективних засобів юридичного захисту щодо скарг) та п. 1 ст. 6 Конвенції (доступ до суду).

Наразі ВС напрацьовує корпус правових висновків, які унеможливлюють повторення справи «Церква села Сосулівка проти України», що є суттєвим кроком уперед не тільки для справ з релігійним контекстом, а й для інших справ, де існує конфлікт юрисдикцій загалом. Для ілюстрації викладеного наведемо такі приклади.

1. Спори, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності юридичної особи, є корпоративними в розумінні п. 3 ч. 1 ст. 20 ГПК незалежно від того, чи є позивач та інші учасники справи акціонерами (учасниками) юридичної особи, і мають розглядатися за правилами ГПК

Так, вирішуючи питання юрисдикції спору, Велика Палата Верховного Суду у постанові від 06.04.2021 (справа № 910/10011/19) зазначила, що у цій

справі підставою позову є незгода Релігійної організації з рішенням загальних зборів членів Релігійної організації про зміну канонічної підлеглості, оформленим протоколом від 23 лютого 2019 р. № 1, оскільки, на думку цієї організації, воно прийняте з порушенням вимог чинного законодавства особами, які не мали права його приймати, за відсутності необхідного кворуму, всупереч раніше прийнятому на загальних парафіяльних зборах релігійної громади рішенню. Із цього вбачається, що у позивача наявний спір не з державним реєстратором, а порушення своїх прав він убачає в ухваленні відповідного рішення загальними зборами членів Релігійної організації про зміну канонічної підлеглості та у прийнятті нової редакції статуту.

Спори за участю громадського об'єднання зі статусом юридичної особи як учасника цивільних правовідносин підлягають розгляду в судах відповідно до вимог як ЦПК, так і ГПК залежно від змісту позовних вимог та сторін такого спору.

Отже, спори між релігійною організацією та її учасником (засновником, членом) належать до спорів щодо управління такою юридичною особою і мають розглядатись у порядку господарського судочинства. У зв'язку із цим Велика Палата Верховного Суду уточнює правову позицію, викладену в постановах від 18 грудня 2019 року у справі № 916/2086/19, від 20 листопада 2019 року у справі № 910/8132/19, від 22 січня 2020 року у справі № 809/1025/17 та інших, у яких викладена аналогічна позиція, зазначивши, що спори між релігійною організацією та її учасником (засновником, членом), пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої організації, мають розглядатись у порядку господарського судочинства. Аналогічні постанови КГС ВС постановив 19.06.2018 у справі № 905/3377/15 та 13.10.2020 у справі № 910/6891/19.

Керуючись наведеним вище правовим висновком, КЦС ВС постановою від 19.05.2020 у справі № 727/5575/19-ц закрив провадження та зазначив, що розгляд цієї справи віднесено до юрисдикції господарських судів.

2. Спори щодо оскарження рішення найвищого органу влади церкви не підлягають вирішенню в національних судах

Такий висновок зробив КЦС ВС у постанові від 19.05.2021, прийнятій у справі № 761/25084/20-ц (https://reyestr.court.gov.ua/Review/97352424) за позовом Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета про визнання недійсними рішень та скасування реєстраційних дій.

Свої вимоги позивач обґрунтовував тим, що рішення, які оформлені постановою Помісного Собору Української Православної Церкви Київського Патріархату (далі – Помісний Собор УПЦ КП) від 15 грудня 2018 р., рішення Священного Синоду Української Православної Церкви (Православної Церкви України) (далі – Священний Синод УПЦ (ПЦУ), рішення, оформлені указом Митрополита Київського і всієї України, рішення ліквідаційної комісії релігійної організації та передавальний акт є такими, що прийняті з грубим порушенням норм законодавства України, Статуту про управління

Української Православної Церкви Київського Патріархату (далі – УПЦ КП) та Статуту релігійної організації «Київська Патріархія УПЦ КП». Оскаржувані рішення порушують законні права та інтереси Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета, який, будучи обраним Предстоятелем УПЦ КП, отримав пожиттєвий статус Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України та відповідно до положень статуту став єдиним керівником релігійної організації «Київська Патріархія УПЦ КП», яка є релігійним адміністративним центром та центральним виконавчо-розпорядчим органом УПЦ КП.

У цій справі Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду, який вважав, що розгляд цієї справи має відбуватись за правилами цивільного судочинства та змінив ухвалу суду першої інстанції про відмову у відкритті провадження в справі, виключивши з її мотивувальної частини посилання на те, що справа підлягає розгляду в порядку господарського судочинства, додатково зазначивши таке.

Рішення, прийняті Помісним Собором, Священним Синодом, Митрополитом Київським і всієї України Предстоятелем ПЦУ ОСОБА_12, не є рішеннями, що можуть бути перевірені національним судом на відповідність вимогам законодавства чи статуту релігійної організації (об'єднання), оскільки такі рішення є внутрішньою діяльністю церкви. Здійснення державою в особі суду ревізії (перевірки) таких рішень свідчитиме про втручання останньої в діяльність церкви шляхом перебирання на себе функцій церковного суду, що є неприпустимим, позаяк порушує Конституцію України та закони України.

Законодавець надав релігійним організаціям в Україні право автономно здійснювати свою діяльність, визначати напрями цієї діяльності, утворювати в своєму складі необхідні органи, для провадження діяльності, і, зокрема, вирішувати відповідні спори, у випадку їх виникнення, відокремлено від держави. Суди наділені повноваженням розглядати спори щодо релігійних організацій, проте у визначених випадках, наприклад, трудові спори, майнові спори тощо.

Такі висновки узгоджуються із висновками Верховного Суду, сформульованими у постанові колегії суддів Касаційного господарського суду від 17 липня 2018 р. у справі № 909/1012/17, згідно з якими спір, який виник між двома релігійними організаціями, тобто всередині Церкви, відносини між якими регулюються Кодексом Канонів Східних Церков, а не актами цивільного чи господарського законодавства, є внутрішньоцерковним спором, має вирішуватися церковним судом і не підлягає розгляду в національних судах жодної юрисдикції.

3. Вирішення питання про виключення позивача з членів церкви належить до виключних повноважень цієї церкви

28.12.2020 КЦС ВС прийняв постанову в справі № 572/1634/18 (https://reyestr.court.gov.ua/Review/93879680), якою залишив без змін рішення судів

попередніх інстанцій про відмову в задоволенні позову ОСОБА_1 до релігійної громади Церкви Християн Віри Євангельської П'ятидесятників села Висове Сарненського району (далі – релігійної громади) про визнання недійсним рішення про вилучення (виключення) позивача з членів релігійної громади.

Ухвалюючи рішення про відмову в задоволенні позову, суди виходили з того, що церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, здійснюючи цю вимогу, державні органи в Україні не втручаються у внутрішнє самоуправління церкви і питання. Визначення кількості членів релігійної громади стосується внутрішньої діяльності церкви, а виключення позивача з членів церкви проведено з дотриманням положень її статуту.

Касаційний цивільний суд своє рішення, зокрема, мотивував тим, що ст. 35 Конституції України визначено, що кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Частиною четвертою ст. 5 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» передбачено, що держава не втручається у здійснювану в межах закону діяльність релігійних організацій, не фінансує діяльність будь-яких організацій, створених за ознакою ставлення до релігії.

Членство в релігійній громаді ґрунтується на принципах вільного волевиявлення, а також на вимогах статуту (положення) релігійної громади. Релігійна громада на власний розсуд приймає нових та виключає існуючих членів громади у порядку, встановленому її статутом (положенням). Відповідно до вказаної вище норми – діяльність релігійної громади регламентується статутом, а прийняття та виключення існуючих членів громади є прерогативою релігійної громади. Таким чином, установивши, що вирішення питання про виключення позивача з членів Церкви ХВЄП села Висове належить до виключних повноважень цієї церкви і рішення про його виключення прийнято відповідачем з дотриманням статуту церкви, суд першої інстанції, з висновком якого погодився апеляційний суд, дійшов обґрунтованого висновку про відсутність підстав для задоволення позову.

4. Юрисдикція господарських судів не поширюється на спір про визнання недійсним акта, виданого церковним органом з підстав недотримання порядку, встановленого, зокрема, Кодексом Канонів Східних Церков (Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium)

У постанові КГС ВС від 17.07.2018 у справі № 909/1012/17 (https://reyestr.court.gov.ua/Review/75368706) зазначено, що настоятель Посічанського Монастиря Матері Божої Знамення Української Греко-Католицької Церкви (далі – Монастир) звернувся до господарського суду Івано-Франківської області з позовом до Івано-Франківського Архієпархіального управління Української Греко-Католицької Церкви (далі – Церква) про визнання недійсним її Декрету від 30.05.2017 № 262.

Позовні вимоги обґрунтовані тим, що Церквою в особі архієпископа і митрополита В. Війтишина всупереч вимогам чинного законодавства та Кодексу Канонів Східних Церков 30.05.2017 прийнято та підписано Декрет № 262, яким припинено Монастир шляхом ліквідації та створено ліквідаційну комісію у складі 5 осіб.

Ухвалою Господарського суду Івано-Франківської області від 11.12.2017 припинено провадження у справі з посиланням на те, що юрисдикція господарських судів не поширюється на спір про визнання недійсним акта, виданого Церковним органом з підстав недотримання порядку, встановленого, зокрема, Кодексом Канонів Східних Церков.

Постановою Львівського апеляційного господарського суду від 03.04.2018 оскаржувану ухвалу скасовано, а справу направлено до суду першої інстанції для продовження її розгляду по суті. Суд мотивував це тим, що суд першої інстанції дійшов помилкового висновку про те, що даний спір регулюється Кодексом Канонів Східних Церков, оскільки спірний Декрет став підставою для внесення неправомірних записів державним реєстратором виконавчого комітету Івано-Франківської області міської ради про рішення щодо припинення в результаті ліквідації юридичної особи та призначення ліквідатора, тобто порушуються права юридичної особи щодо здійснення нею статутної діяльності, щодо її майна.

Не погоджуючись з постановою суду апеляційної інстанції, Церква звернулась до суду касаційної інстанції. Касаційний суд зазначив, що порядок створення, діяльності, ліквідації (скасування) монастиря та порядок розгляду рекурсів (апеляцій) визначено Кодексом Канонів Східних Церков. Судом першої інстанції встановлено, що спір, переданий на вирішення господарського суду, у даній справі виник між двома релігійними організаціями, тобто всередині Церкви, і відносини між ними регулюються Кодексом Канонів Східних Церков, а не актами цивільного чи господарського законодавства. Таким чином, юрисдикція господарських судів не поширюється на спір про визнання недійсним акта, виданого церковним органом з підстав недотримання порядку, встановленого, зокрема, Кодексом Канонів Східних Церков. За таких обставин суд першої інстанції дійшов висновку, що даний спір не підлягає розгляду в господарських судах України, а тому провадження у справі підлягає припиненню.

Касаційну скаргу Івано-Франківського Архієпархіального управління Української Греко-Католицької Церкви задоволено.

Підсумкові рефлексії

Проблема меж світськості, меж втручання держави в справи духовні є складною і не може бути вичерпана однією публікацією. Метою цього дослідження є порушення важливої проблеми вирішення спорів за участю релігійних організацій (далі – церква). Наведена практика не є всеохопною і окреслює лише частину справ, які були предметом розгляду Верховного Суду,

проте ілюструє наскільки широкий спектр спорів за участю цього спеціального суб'єкта і наскільки вони є складними.

Сьогодні саме судова влада стоїть на фронтирі між світом світським і духовним, саме судова влада своїми рішеннями окреслює межу втручання держави у справи церкви, а також визначає, де держава може розглядати спір, а де ні. Це зумовлено, зокрема, і тим, що законодавча влада, певним чином самоусунулась від вирішення значної частини проблемних питань співіснування світу духовного та світського в демократичному суспільстві. Ситуація в Україні, без перебільшення, є складною. Можна стверджувати, що навіть унікальною, бо судова влада сьогодні вирішує не тільки дилему (спори між церквою та державою чи суспільством, як це, наприклад, роблять касаційні суди Західної Європи) місця церкви в сучасному світі, а й фактично змушена вирішувати спори між релігійними організаціями одного віросповідання, але різної канонічної належності. Саме вони є найпоширенішими в судовій практиці останнього часу. Саме вони заполонили державні суди в пошуках справедливості. У цій ситуації нерідко саме суду необхідно ухвалювати справедливе рішення у справах, де межа між світським та духовним невидима.

Передусім необхідно чітко усвідомити, що церква – це спеціальний суб'єкт права, правовий статус якого визначається спеціальними нормами позитивного права та корпусом норм канонічного права. Крім цього, свобода совісті та низка прав у цій сфері визначені Конституцією та базовими міжнародними актами у сфері прав людини. Можна стверджувати, що старі демократії за посередництва верховних і конституційних судів уже напрацювали засадничі підходи для вирішення таких справ. Значну роль у пошуку балансу інтересів відіграє і Європейський суд з прав людини. Усе це свідчить про великий компроміс західної цивілізації, який дає змогу гарантувати кожному право на «свого бога», на «свою віру», виховують у прийдешніх поколінь толерантність до осіб різних віросповідань і застерігають від знищення один одного на релігійному ґрунті.

Поряд з цим необхідно пам'ятати, що релігійні спори містять і будуть містити елементи соціальної чутливості, викликати суспільний інтерес, що не дивно, оскільки питання релігії є частиною самоідентифікації громадян та національної ідентичності держави. І хоча українська держава відокремлена від церкви, проте ігнорувати церкву чи проблеми церкви не можна, оскільки якщо спори (конфлікти) за участю церкви не будуть каналізовані державою загалом та судовою владою зокрема, ці проблеми вирішуватимуться «вулицею» і релігійними фанатиками. Тому роль судової влади при вирішенні спорів між державою і церквою, між церквою і суспільством, між церквами різних конфесій та канонічних належностей полягає також у тому, що суд повинен бути гарантом справедливості, забезпечувати своїми рішеннями суспільний спокій. Якщо суд своїми рішеннями не забезпечить таку справедливість, то члени релігійних громад її шукатимуть зовсім іншими інструментами, але вже у позаправовий спосіб і з непередбачуваними наслідками.

Ознайомившись із практикою судів першої та апеляційної інстанцій, а також практикою Верховного Суду, можна дійти загального висновку, що сьогодні вже напрацьовані основні підходи до вирішення тих чи інших категорій справ. Однак неабияким викликом для судової влади є розпорошеність цих спорів по різних юрисдикціях. Чи виправданий такий підхід та чи забезпечить він єдність судової практики у цій сфері – покаже час. Ще одним із проблемних аспектів, який впадає в око, є те, що суди намагаються уникати релігійного контексту справи. Метод абстрагування від ситуації й ухвалення рішень виключно з позиції формально-юридичного підходу призводить до неоднозначних висновків і підважує такі рішення на предмет їх справедливості та відповідності принципу верховенства права. Конституційна засада, що церква відокремлена від держави, не означає, що суд, вирішуючи долю будівлі церкви чи майна громади, повинен сприймати це крізь призму виключно норм ЦК чи ЖК, як звичайну будівлю – об'єкт права власності в розумінні приватного права. Все ж таки необхідно враховувати, що вирішення спорів про належність будівлі церкви чи майна церкви (житлові, допоміжні будинки) і вирішення спорів про належність будівлі гаража чи господарських споруд, хоча і формально-юридично є однаковими, проте це кардинально різні об'єкти. Культові споруди – це місця, де особа реалізує своє право на практикування культу. А отже, ігнорування контексту вирішення майнових спорів може призвести до неправосудного рішення. Необхідно пам'ятати, що поряд зі ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (захист власності) стоїть ст. 9 Конвенції (свобода совісті та релігії). Особливо, коли йдеться про спори між членами колись однієї релігійної громади, яка розділилась після зміни канонічної належності. Суду необхідно зважати на право релігійної громади на зміну канонічної належності та враховувати у своїх рішеннях волю більшості релігійної громади. Всі члени релігійної громади мають право на самовизначення, проте наслідком цього не може бути ситуація, коли зміна канонічної належності приводить до захисту судом права меншості (незгідних) над правом більшості релігійної громади.

Баланс інтересів полягає у тому, що більшість не може упосліджувати меншість, але й меншість не може упосліджувати права більшості, тому необхідно шукати компроміс. Суд не може дати оцінку рішенню громади про зміну канонічної належності, але зобов'язаний це враховувати при ухвалені судового рішення. Якщо між членами колись однієї релігійної громади є розбіжності у поглядах щодо їх канонічної належності і більшість прагне її змінити, то не існує жодної національної чи міжнародної правової норми, яка б цьому завадила. Проте інколи спори, що виникають між членами колись однієї релігійної громади у судовому порядку, зводяться до спроби «покарати» останніх (відступників) за такий вибір і створення перешкод у користуванні культовими спорудами чи майном. Нерідко виникає ситуація, коли через бюрократичні процедури та судові процеси більшість релігійної грома-

ди стає заручником невизначеності і змушена задовольняти свої духовні потреби просто неба або поневірятися у не облаштованих місцях.

Український досвід, а саме вирішення такого широкого спектру спорів із релігійною складовою ще потребує свого ґрунтовного осмислення та аналізу, у будь-якому разі можемо стверджувати, що, здавалося б, одна із найконсервативніших сфер життя людини перебуває у помітній динаміці і активно розвивається. Крім цього, досвід вирішення подібних спорів може бути корисним для країн, які також або вже мають схожу релігійну ситуацію, або ж, які до неї наблизились, оскільки динамічність часу зачіпає не тільки світське життя, а й життя духовне. Те, що століттями не змінювалось, може водночас змінитись.

1. Догмат Quae sunt Caesaris Caesari et quae sunt Dei Deo / Кесарю кесареве, а Богу Боже і практика Верховного Суду. *Судово-юридична газета*. URL: https://sud.ua/ru/news/blog/211289-dogmat-quae-sunt-caesaris-caesari-et-quae-sunt-dei-deo-kesaryu-kesareve-a-bogu-bozhe-i-praktika-verkhovnogo-sudu. **2.** Римське право: підруч. / О. А. Підопригора, Є. О. Харитонов. 2-ге вид. Київ: Юрінком Інтер, 2009. С. 48. **3.** Лившиц Е. Э. Право и суд Византии в IV–VIII вв. Ленинград: Наука, 1978. С. 177. **4.** Рішення ЄСПЛ «Церква села Сосулівка проти України» (заява № 37878/02) від 28.02.2008. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO4297.html

References

1. Dohmat Quae sunt Caesaris Caesari et quae sunt Dei Deo / Kesariu kesareve, a Bohu Bozhe i praktyka Verkhovnoho Sudu. *Sudovo-yurydychna hazeta*. URL: https://sud.ua/ru/news/blog/211289-dogmat-quae-sunt-caesaris-caesari-et-quae-sunt-dei-deo-kesaryu-kesareve-a-bogu-bozhe-i-praktika-verkhovnogo-sudu. [ukr]. 2. Rymske pravo: pidruch. / O. A. Pidopryhora, Ye. O. Kharytonov. 2-he vyd. Kyiv: Yurinkom Inter, 2009. S. 48. [ukr]. **3.** Lyvshyts E. Э. Pravo y sud Vyzantyy v IV–VIII vv. Lenynhrad: Nauka, 1978. S. 177. [rus]. **4.** Rishennia YeSPL «Tserkva sela Sosulivka proty Ukrainy» (zaiava № 37878/02) vid 28.02.2008. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO4297.html. [ukr].

Shumylo Mykhailo. **Legal conclusions of the supreme court in religious context cases: determination of jurisdiction**

The religion-related disputes are one of the most difficult, as they concern a rather delicate issue of a person's exercise of freedom of conscience. This category of disputes was not very common in the national courts and the lack of judicial experience in resolving disputes with a religious component has led to contradictory case law. Given the above and taking into account the main task of the Supreme Court aimed at ensuring the unity and sustainability of the judicial practice, the analysis of the rulings of the Supreme Court gets significant importance.

It can be stated that these disputes are of inter-jurisdictional nature and can be considered by both civil and commercial, and administrative courts, depending on the subject of the claim. The Supreme Court also makes a clear distinction between the disputes with a legal element and the disputes that do not have a legal element and should be resolved out of courts. Disputes with a religious component do not belong to only one category of cases and for this reason they can be characterized as inter-categorial. The point is that the subjective criterion cannot be applied to the study of

these categories, as disputes with a religious component can arise in the areas of labor, protection of property rights, land, real estate, registration procedures and so on.

Both sings prove the complexity and individuality of each dispute as well as difficulty of resolving such disputes by the courts of all instances. The Article substantiates the proposal on the need for the National School of Judges of Ukraine to develop the special courses for judges that would improve and deepen knowledge in the context and issues of religion-related disputes.

The author also emphasizes the value of the national experience in resolving such disputes, as it can be useful for the countries that have the similar religious situation or have almost reached it.

Key words: *religion-related disputes, disputes with a religious component, jurisdiction, labor disputes, housing disputes.*